

Heiligen en Hilversum (2): Willibrord en Bonifatius (24 januari 2018)

Jurjen Zeilstra

1 Inleiding

Willibrord en Bonifatius waren beiden afkomstig uit welgestelde Angelsaksische families. Beiden kwam jong in het klooster terecht. Beiden kozen voor een *peregrinatio*, een pelgrimage niet zozeer naar een heilige plaats of als boetedoening, maar bij wijze van zendingsofdracht in de geest van Handelingen 1,8: ‘de uiteinden der aarde’. Daar waar God ze zou zenden, moest het evangelie verkondigd worden. Zowel Willibrord als Bonifatius werden wel bisschop, maar bleven in de eerste plaats kloosterling. Willibrord werd bisschop van Utrecht, maar zijn klooster was Echternach. Bonifatius werd bisschop van Mainz, maar zijn klooster was Fulda. Wat dreef deze twee bijzondere mannen? Wat was hun achtergrond? Welke strategie ontwikkelden zij? Wat waren de grote teleurstellingen en wat hebben ze bereikt?

De wereld waarin Willibrord (658-739) en Bonifatius (672-754) leefden was die van de opkomst van het Frankische rijk in West-Europa. Het noordelijke machtscentrum was Aken. Onder leiding van de Karolingen, die geleidelijk als hofmeiers de macht van de koningen, de Merovingen, overnamen, werd de macht van de Friezen, die oorspronkelijk de hele kust van de lage landen beheersten, steeds verder teruggedrongen. In 695 was het hele gebied ten zuiden van de grote rivieren (Frisia Citerior) Frankisch. Na 785 waren de Franken in heel Frisia (tot in Noord-Duitsland) de baas. Tongeren is de oudste stad van België. Hier was een bisschopszetel, maar toen het Romeinse rijk begon af te brokkelen, verplaatste Servaas (343-384) deze bisschopszetel in de tweede helft van de vierde eeuw naar het veiliger Maastricht (250 jaar later weer naar Luik verplaatst). Enkele resten van grafstenen uit die tijd te Maastricht zijn de oudste sporen van het christendom in het huidige Nederland.

2 Achtergrond

In de 5^e en de 6^e eeuw ontstond er in Ierland een bijzonder vorm van christendom, sterk missionair ingesteld. De spiritualiteit concentreerde zich rond eenvoudige kloostergemeenschappen, niet erg hiërarchisch, met abten in plaats van bisschoppen omdat steden in Ierland en Schotland ontbraken. Dit is de sfeer waarin Willibrord en Bonifatius zijn opgegroeid. Willibrord is altijd meer kloosterling, die streed tegen de demonische machten gebleven, dan kerkelijk bestuurder. Hij was meer monnik dan bisschop, zij het dat hij volledig loyaal wilde zijn aan de paus. Buiten het vasteland om waren er directe invloeden vanuit het midden oosten, met name vanuit Egypte, zoals die van Sint Antonius en het zich terugtrekken (*anachoreoo*) in de (nu groene) wildernis. Ook de Keltische kruisen (geen crucifixe!) en prachtig geïllumineerde handschriften (*Lindesfarne Gospel*, *Book of Kells*, Trinity College Dublin) zijn waarschijnlijk beïnvloed door Oosterse voorbeelden. Rome was ver weg. De abt was belangrijker dan de bisschop. Bijzonderheden in het Keltisch christendom waren verder: de Keltische invloeden uit vóórchristelijke tijden, afwijkende tonsuur, eigen berekening van de paasdatum en *peregrinatio pro christo* (vgl. Columbanus, die naar Gallië ging en Brandaan). Deze geloofswereld heeft veel invloed gehad op Willibrord en Bonifatius. Het Engeland waarin zij opgroeiden, was vanuit het Zuidoosten gekerstend door vanuit Rome gestuurde missie, maar vanuit het Noordwesten door de Ieren. In 664 werd door koning Oswiu van Northumbria de zogenaamde Synode van Whitby bijeen geroepen. Hier werd de botsing tussen de Romeinse vorm van het christendom (Gregorius de Grote en Anselmus van Canterbury) en de Ierse vorm van het christendom (van kloostertjes Iona en Lindesfarne, Quartodecimanen) in het voordeel van de eerste beslecht. Het ging ogenschijnlijk over

uiterlijkheden als paasdatum en tonsuur. De werkelijkheid was dat het ging over de geestelijke macht van Rome en de organisatie daaraan verbonden (steden en bisschoppen!). Toen de koning van Wilfrid van York hoorde dat Petrus hem bij de hemelpoort zou opwachten en dat deze de Romeinse variant van het christelijk geloof vertegenwoordigde was het pleit beslecht en moest het Keltische christendom buigen en zich aanpassen. Dit duurde enkele honderden jaren, zodat Willibrord en Bonifatius wel degelijk een flinke scheut Keltische spiritualiteit meekregen. Hun loyaliteit aan de bisschop van Rome was echter onberispelijk.

Het West-Romeinse rijk was in de zesde eeuw steeds verder afgebrokkeld en eigenlijk ingestort. Maar de kerk volgt in het Westen het Romeinse rijk op; in de oude provinciehoofdsteden hadden de bisschoppen de Romeinse overheden opgevolgd, ook in hun wereldlijke macht. Dat gebeurde terwijl de kloosters zich ontfermden over de literaire erfenis van Rome. Antieke teksten hebben vaak dankzij de bewaarzucht en overschrijfdrift van monniken overleefd. Drie namen van pausen die de macht hebben opgebouwd: Silvester, Leo en Gregorius de Grote. Silvester trok tijdens Constantijn al veel macht in Rome naar zich toe. Leo wist aan het Concilie van Chalcedon in 451 zijn visie op de twee naturen van Christus op te leggen, *Roma locuta causa finita* en Gregorius de Grote consolideerde de pauselijke macht in de tweede helft van de 6^e eeuw, o.a. door de Benedictijner Orde een grote plaats te geven, stabiliteit aan midden Italië te geven en Zuid Engeland te kerstenen.

Het christendom was begonnen als een kleine joodse secte, maar tegen 300 was het keizer Constantijn, die zijn overwinningen over zijn vijanden opdroeg aan de God van de christenen. Hij maakte een eind aan de vervolgingen en begon het christendom te bevorderen. Zo wist hij niet alleen zijn eigen machtspositie te versterken, maar ook die van de kerk. Ik heb vroeger op de lagere school geleerd dat dit een overwinning was van het geloof en dat we daar heel blij mee moesten zijn. Maar het was een dubieuze eer, want zegt het spreekwoord niet: 'Wiens brood men breekt, diens woord men spreekt'? Sommigen houden het erop dat juist vanaf dit moment het geloof zijn onschuld verloor, omdat de geestelijke inhoud onlosmakelijk vermengd raakte met de wereldlijke macht.¹ Achter 'het geschenk van Constantijn' ging een buitengewoon gevaarlijke erfenis schuil, die de kwaliteit van de kerk ernstig heeft aangetast. Wanneer later naar argumenten werd gezocht voor een verdeling van de macht in Europa, werd door sommigen graag gekeken naar de tijd van Silvester en Constantijn, want dat was de tijd dat het christendom aan de macht kwam. Men geloofde dat daar de wil van God in herkenbaar was. Zo heeft een, ongetwijfeld vrome, maar ook geslepen, monnik in de 8^e eeuw, dus meer dan 400 jaar na Silvester en Constantijn, een oorkonde gefabriceerd, waarin door Constantijn de macht in het Westen aan Silvester, als bisschop van Rome werd geschonken. De legende was dat Constantijn eens de ziekte lepra had. Heidense genezers hadden de keizer wijs gemaakt dat hij zou genezen wanneer hij zou baden in kinderbloed. Dat was een even lugubere, als qua heersersmentaliteit interessante verwijzing naar de kindermoord van Bethlehem door koning Herodes. Echter in de nacht voordat de kinderen zouden worden gedood, verschenen de apostelen Petrus en Paulus aan de keizer. Zij droegen Constantijn op zich door Silvester te laten dopen en hem te vragen voor zijn genezing te bidden. Volgens de legende gebeurde dit, waarna een dankbare, van zijn ziekte genezen keizer, aan de bisschop van Rome niet alleen een prachtig paleis schonk, maar ook zijn tiara, zijn keizerlijke driekroon, voor hem neerlegde. Bisschop Silvester zou dus uit handen van keizer Constantijn zelf, die resideerde in Constantinopel in het Oosten, de wereldlijke macht in het Westen hebben ontvangen. Eeuwenlang konden de middeleeuwse pausen zich in hun strijd met, niet

¹ Barraclough, G., *The Medieval Papacy*, London 1973 (=1965), 122: '...the church has become a centralized institution. [...] the spirit of church government is legal; the pope himself is immersed in practical business; the activities of the papal curia are governed by canon law; and the religious functions of the papacy are tending to fall into the background [...] the political factor loomed large, and may even be described as the driving force.'

alleen Italiaanse vorsten en steden, maar vooral met de keizers in het Westen, beroepen op deze machtsoverdracht aan Silvester door Constantijn. Het bewijs was de, even beroemde als beruchte, oorkonde *Donatio Constantini*. (In de vijftiende eeuw toonden twee renaissance humanisten, de Duitser Nicolaas von Cusa (1433) en de Italiaan Lorenzo da Valla (1440) aan, dat deze oorkonde een vervalsing was. Koningen, bisschoppen, pausen en keizers hebben zich buitengewoon druk gemaakt om de betekenis van de twee zwaarden van de leerlingen van Jezus uit Lucas 22. Keizer Justinianus onderscheidde in de 6^e eeuw twee min of meer onafhankelijke machtssferen. Het was geen wonder dat de paus en de keizer op den duur recht tegenover elkaar kwamen te staan in een strijd die Europa in de middeleeuwen heeft verscheurd.² Alcuin, de geleerde van Karel de Grote, stelde wel vast dat de twee zwaarden het recht op wereldlijke én het geestelijke macht symboliseerden. Maar hij vertrouwde beide zwaarden toe aan de keizer.)

De grote rivieren die door het huidige Nederland stromen, waren voor de Romeinen redelijk veilige grenzen geweest, waarachter een niet zo interessant moerassig gebied lag met woeste stammen. Nu waren de oude Romeinse forten aan de grens (*limes*, dat wil zeggen in deze landen: de Rijn) van het rijk, geschikt als uitvalsbasis voor de christelijke zending, met name Utrecht, dat sinds 630 een belangrijk Frankisch steunpunt was (Andere belangrijke steden: Nijmegen, Maastricht, Trier, Keulen). De Merovingische koning Dagobert I (623-639) stichtte op het huidige Domplein een kerkje gewijd aan sint Maarten (de Frankische patroonheilige), dat hij aan het bisdom Keulen toevertrouwde. Het doel was kerstening van de Friezen vanuit Keulen, passend in de Frankische expansiestrategie. Maar de krijgskansen keerden en in 650 verdreven de Friezen de Franken en verwoestten het kerkjes van Dagobert. Radbod beschouwde Utrecht als zijn 'residentie'. Het christendom in de lage landen aan de andere kant van de Noordzee, kwam tenslotte niet uit Keulen, maar uit Engeland. Toen de aartsbisschop van York en abt van Ripon in Northumbria op zijn reis naar Rome door een deel van Friesland kwam, mocht hij daar (met enig succes) het evangelie verkondigen. Hiervan hoorde Willibrord in het klooster Rathmelsigi (nog slechts enkele fundamenten resten) in Ierland, waarheen hij na Ripon was opgenomen. Hij besloot tot *peregrinatio per christo*.

3 Willibrord

De missie van Willibrord kan niet los gedacht worden van de zich uitbreidende macht, militair, politiek, economisch, van de Franken. Daar is geweld aan te pas gekomen. Het is begrijpelijk dat de vorsten van de Friezen, waarvan sommigen niet onwelwillend tegenover de kern van het geloof stonden, niets voelden voor het christendom als dit Frankische macht betekende. Er werd aan Willibrord getrokken door vier grote krachten: zijn angelsaksische geloofsopdracht (Mt. 28, 19-20; Hand.1,9) en motivatie, de paus die het Friese gebied zag als een nieuwe onder Rome vallende kerkprovincie, de Franken die hun gebied wilden uitbreiden en Willibrord als een hofbisschop zagen en de Friezen die op zich niet eens zo onvriendelijk stonden tegenover de boodschap, maar wel tegenover de Frankische macht.

Koning Radbod had zich net niet bekeerd, maar was onder de prediking van abt Wulfram bijna gedoopt. Hij weigerde volgens de *Vita* op het laatste moment de doop, omdat hij te horen kreeg dat hij zijn voorvaderen in de hemel niet zou aantreffen. Een zwaarder argument zal zijn geweest dat Radbod beseftte dat aanvaarding van het christelijk geloof in de praktijk ook zou moeten betekenen aanvaarding van de Frankische macht. (Voor de opnames van de film Redbad, onder regie van Roel Reine, worden nog 400 stoere rossig bebaarde

² In een heftige toespitsing in de 11^e eeuw stond keizer Hendrik IV tegenover paus Gregorius VII. Het ging in de 'investituurstrijd' met name om het recht op de benoemingen van bisschoppen in de feodale organisatie van de samenleving.

mannen gezocht als figuranten van de veldslagen met de Franken.) De Friezen hadden zelf waarschijnlijk goede contacten overzee (goudschat Wiewert) Willibrord (658 of 657), zoon van Wilgils uit een adelijk Northumbrisch geslacht. Twee levensbeschrijvingen Alcuin (begin 8^e eeuw) in proza en berijmd, liturgisch/stichtelijk werk, bestemd om op de feestdag van Willibrord in het door hem gestichtte klooster Echternacht te worden voorgelezen. Inhoud: vooral jeugdverhalen en mirakels aan Willibrord toegeschreven: vooral over bronnen (Heiloo!) en wijnvermeerderingen.

De moeder van Willibrord zou (volgens hagiograaf Alcuin) bij zijn conceptie een droom gehad hebben over de maan, magisch en christendom lagen in het volksgeloof dicht bij elkaar. Willibrord werd volgens Alcuin door zijn vader als kind van zes of zeven toevertrouwd aan het klooster te Ripon (ca. 664), te vergelijken met de kleine Samuël, oblatie (inclusief het erfdeel, dus geen weg terug, bekend bij de Benedictijnen). Op vijftienjarige leeftijd konden dan de geloften worden afgelegd. Ripon was een Angelsaksisch klooster, Rooms en Benedictijns qua oriëntatie, maar Iers qua invloed. Het was een centrum van geleerdheid

We hebben van Willibrord geen brieven en helaas maar enkele summiere teksten. In 690 ging hij naar het vasteland van Europa. Kort daarvoor had Pepijn II (van Herstal) Rabod een grote slag toegebracht bij Dorestad, maar Utrecht en Dorestad waren op dat moment nog Fries en niet toegankelijk. Traditie: landing bij Rijnmond met elf gezellen. Hij wendde zich tot de Frankische machthebber Pepijn om bescherming en toestemming te prediken in Frisia Citerior. In 691 ging hij eerst naar Rome om pauselijke zegen en relieken (beschermende kracht en spectaculaire wonderen nodig bij bekeringswerk).

In 695 (tweede Romereis Willibrord) werd hij te Rome tot aartsbisschop (zonder zetel) van de Friezen gewijd door paus Sergius, met als nieuwe naam Clemens. Willibrord werd door Sergius Clemens genoemd en ontving het pallium (Smalle witte wollen band met zwarte kruisen, maakte mogelijk zelf bisschoppen te wijden, Willibrord als eerste in Europa). Juist in dat jaar bracht Pepijn Radbod een tweede slag toe en Friesland kwam tot aan het Vlie onder Frankische overheersing. Willibrord keerde terug in Utrecht, moest opnieuw beginnen, maar herbouwde het kerkje van Dagobert en een nieuwe kerk: St. Salvator, waarin hij de relieken uit Rome meegenomen onderbracht (hier is vandaag vrijwel niets van over) en een kloosterschool, die hij onder leiding van zijn vriend Gregorius bracht.

Slechts oppervlakte kerstening van de Friezen was mogelijk. Wij weten weinig over de oude Friese godsdienst. Geschreven bronnen zijn er van de heidense Friezen zelf niet. Er is wel een christelijke lijst met heidense riten: *Indiculus superstitionum: dadasias* (lijkzangen), *nimidias* (heilige wouden, tempels in het bos), *nodfyr* (ritueel vuurwrijven in hout), *yria* (boeteprocessie), goden als: Wodan (god van de oorlog en de dood > woensdag, in het Duits gekerstend tot Mittwoch), Thor en Freya, dodencultus, heilige maaltijden, mogelijk mensoffers, gewijde stenen, bronnen en plaatsen, bezweringen en waarzeggerij uit dierenresten of vuur; rituelen rond de maan en vruchtbaarheidscultus. Een heleboel van deze elementen worden honderden jaren later nog altijd teruggevonden in het middeleeuwse volksgeloof.

De Utrechtse doopbelofte uit de tijd van Willibrord heeft de vorm van een vraag en antwoord spel van priester en gelovige en gaat in de kern terug op oudchristelijke formulieren, zoals bij kerkvader Tertullianus (200) worden aangetroffen. De duivel en de goden moeten worden afgezworen, voordat de doop kan plaatsvinden. De confrontatie van de christelijke prediker met de demonische afgoden van de heidenen, werd heel concreet voorgesteld door hagiograaf Alcuin van York. Hij beschrijft een confrontatie van Radbod en Willibrord op Helgoland (Fosite). Willibrord vernielde het heiligdom voor de god en verkondigde de God van de bijbel als de schepper en vader van Christus en redding van zonden. De missionarissen moesten aantonen dat de God die zij verkondigden sterker was. Prediking, mooie gewaden,

duur liturgisch vaatwerk en relikwieën hielpen daarbij, vooral een wonder. Een belangrijk bijbels voorbeeld is Gideon die de aan Baäl gewijde paal omhakte (Richteren 6). Dat de prediker, na het omhakken van een paal niets overkwam, bewees zijn gelijk. Willibrord ontving vele schenkingen van landerijen (Pepijn van Herstal, koningin) en eigenkerken, de meeste tussen Utrecht en Trier.

4 Bonifatius

Bonifatius werd als Wynfreth geboren in 672 in Exeter in een adellijke familie. Hagiograaf Willibald meldt dat Wynfreth als zevenjarig kind aan het klooster werd toevertrouwd, ook hij was dus een *puer oblatus*; zeer leergierig en geschikt voor het leven als monnik, maar niet een die stil zou zitten (*stabilitas loci* op gespannen voet met *peregrinatio*); na overplaatsing naar klooster Nursling werd hij tot priester gewijd en met de leiding van de kloosterschool belast. Bonifatius had vele gaven: leraar, diplomaat, prediker, organisator. Waar Willibrord mogelijk waar hij maar kwam begon te prediken, lijkt Bonifatius gericht, met meer overleg en vooral aan vorsten te hebben geëvangelseerd. Ook was hij erop uit bisdommen te stichten. In 712 maakt hij de radicale keuze voor de peregrinatio, eerst op bescheiden schaal. Voorjaar 716 begint Bonifatius zijn missie onder de Friezen, juist in een onrustige tijd. Boven de rivieren is het dan niet veilig, Utrecht is weer Fries. Het pauselijke plan, uitgedrukt in het pallium van Willibrord, een stabiele Friese kerkprovincie van Rome te stichten, was mislukt. Willibrord moest zich terugtrekken, nadat Radbod de vorst van de Friezen grote successen had weten te behalen op de Franken, na de dood van de Frankische hofmeier Pepijn II van Herstal (714). De St Maartenskerk en de St Salvator (huidige Domplein) werden door de Friezen verwoest. Willibrord week uit naar Echternach, een schenking van Pepijn II, als klooster door Willibrord gemodelleerd op Rathmelsigi in Ierland. Toch krijgt Bonifatius aanvankelijk van Radbod toestemming het evangelie te verkondigen, echter zonder veel succes. Najaar 716 keerde B (waarschijnlijk teleurgesteld) terug naar Engeland. We weten veel van hem, omdat veel van zijn brieven bewaard zijn gebleven.

Najaar 718 brengt Bonifatius zijn eerste bezoek aan Rome. Op 15 mei 719 krijgt hij de opdracht van paus Gregorius II tot de zending onder de Germanen (Thüringen). In datzelfde jaar 719 sterft Radbod. Met zijn dood beginnen de kansen te keren. Bonifatius werkt vervolgens twee jaar samen als assistent met Willibrord 719-721, die hem tevergeefs vraagt hulpbisschop te worden. Een van de bronnen is: Liudger (onderwerp 7 februari), *Leven van Bonifatius*: Bonifatius kan ook in het Gooi zijn geweest, maar daar hebben we geen bewijzen voor. Hij kwam zeker hel dichtbij. Hij werkte 719-721 in Woerden, Attingahem (Breukelen), Nederhorst den Berg (D.P. Blok; in ieder geval bouwde Liudger daar een kerkje) Tienhoven, Vecht, Velzen. Daarna ging hij naar wat nu Duitsland is en werkte in Thüringen, Hessen en Beieren. Tal van andere Angelsaksische missionarissen volgden in het spoor van Willibrord en Bonifatius: Lullus (bisschop van Mainz); Burchard, Willibald en Wynnebald, Lebuïnus, Willehad, Beornrad, Frigidius, Beda en Alcuin.

Tijdens zijn tweede reis naar Rome wordt Bonifatius in 722 door Gregorius II missiebisschop gewijd zonder vaste standplaats, met zijn nieuwe naam Bonifatius (50 jaar). Hij krijgt aanbevelingsbrieven voor de nieuwe Frankische hofmeier Karel Martel. Voorjaar 723 gaat Bonifatius onder Frankische bescherming aan het werk in Hessen en Thüringen. Een legendarisch verhaal, maar waarom zou het niet echt zijn, betreft het omhakken van de Donarseik bij Fritzlar. In 732 wordt aan Bonifatius wordt door Gregorius III het aartsbisschoppelijke pallium verleend met oog op Germanië, d.w.z. ten symbool van het recht en de roeping anderen tot bisschop te wijden. Typerend voor Bonifatius is zijn strakke handhaving van de (Romeinse) kerkorde, wat hem herhaaldelijk met de lokale Frankische clerus in conflict brengt. Hij speelt een grote rol in de canonieke organisatie van de kerk in Beieren (vier bisdommen) en Thüringen (vier bisdommen).

In 737 gaat Bonifatius voor de derde keer op bezoek in Rome, samen zijn vriend Gregorius. De paus is heel tevreden en maakt Bonifatius metropoliet en pauselijk legaat voor het hele gebied van de Germanen. Het is een roerige tijd. De paus zit klem tussen Byzantium (Ravenna) en de Longobarden. Hij kiest voor Byzantium, maar moet bescherming vragen aan Karel Martel tegen de Longobarden, waarbij Bonifatius mogelijk een bemiddelende rol heeft gespeeld. In 739 overleed de oude Willibrord te Echternach. Hij had geen opvolger en de bisschopszetel van Utrecht bleef drie jaar vacant. Het ruitersstandbeeld van Willibrord staat op het Janskerkhof en is gemaakt door Albert Termote. De Rooms-katholieke Kunstenaarsvereniging schreef een prijsvraag uit naar aanleiding van het 12e eeuwfeest van de sterfdag van de heilige. Tijdens de Tweede Wereldoorlog is het gipsmodel in een school te Voorburg verborgen. Op 7 november, de dag van Willibrord, 1947 werd het beeld onthuld.

5 Verder zonder Willibrord

Het hele verhaal van de kerstening van Frisia blijft uiterst kwetsbaar. In de jaren die volgen speelt Bonifatius een belangrijke rol in de kerk in het Frankische gebied. Na de dood van paus Gregorius III en de Frankische Karel Martel in 741, delen Karloman (Austrasië) en Pepijn III (Neustrië) de Frankische macht. Zij zijn waarschijnlijk opgevoed in het klooster, Karloman mogelijk in Echternach. Bonifatius kan verschillende bisschoppen wijden. Karloman en Pepijn willen zich inzetten voor vernieuwing van de kerk en luisteren naar Bonifatius. In 742 heeft Bonifatius een grote invloed op de Synode Austrasië (Oostfrankenland): Concilium Germanicum, o.i.v. Bonifatius.

Wat we precies weten van Bonifatius in zijn laatste levensfase is wat fragmentarisch. Dit is zeker, hij is een daadkrachtige bisschop en bemoeit zich met veel dingen. In 743 schenkt Karloman aan Bonifatius een gebied geschikt voor een grote kloosterstichting te Fulda (in 751 kan Bonifatius daar het altaar wijden; veelbetekenend is dat het klooster direct onder de paus komt te staan); er is een tweede Austrasische synode. En in 744 houdt ook Pepijn voor Neustrië (Westfrankenland) een synode. Interne strijd verzwakt de Franken. In 745 Karloman en Pippijn organiseren een synode, waarbij Bonifatius aanwezig is, voordat de veldtocht tegen Aquitanië plaatsvindt. Het is de bedoeling van de paus dat Bonifatius aartsbisschop van Keulen wordt, maar de Frankische adel is mogelijk bang voor teveel bisschoppelijke macht en verzet zich. Tenslotte wordt aan Bonifatius in 746 Mainz (i.p.v. Keulen) toegewezen.

In de laatste jaren van Bonifatius kun je aan een aantal feiten zien hoezeer de politiek en de kerk aan elkaar vast zaten. Onder leiding van Bonifatius bekritisieren Angelsaksische bisschoppen de koning van Mercia (midden Engeland) vanwege zijn goddeloze levenswandel. In 747 zijn er spanningen rond de bisschopszetel van Salzburg. In 751 zien de Karolingen hun dynastieke aspiraties letterlijk bekrond. Hofmeier Pepijn wordt door de Frankische bisschoppen tot koning gewijd. Wat Bonifatius ervan dacht weten we niet. De nieuwe paus, Stephanus II, moet zich onder bescherming stellen van het Frankische hof en zalft Pepijn III (opnieuw) als koning. Kennelijk ontleent de paus daaraan de claim dat hij dit te vergeven heeft, zoals bij Karel de Grote in de kerstnacht van 800 te Rome het geval is met de keizerskroon (de Investituurstrijd is niet ver).

In 753-754 gaat de oude Bonifatius terug naar de lage landen waar hij op het vasteland van Europa begon en wijdt zich vanuit Utrecht opnieuw aan zending onder de Friezen. Op 5 juni 754 worden Bonifatius en zijn helpers (Eoba) bij Dokkum door de Friezen vermoord, terwijl hij zou dopen en zijn soldaten opriep zich niet te verzetten. Zijn lichaam wordt eerst naar Mainz gebracht, dan naar Fulda. Het kwetsbare Utrecht werd op dat moment geleid door Eoba, een wijbisschop (zonder eigen standplaats). De Franken kwamen, veel betekend meteen met een strafexpeditie en opleggen van een tiende van de landopbrengst t.b.v. Utrecht. In 760 wordt door Willibald een eerste *Leven van Bonifatius* geschreven. Ruim vijftig jaar later

schrijft een anonieme hagiograaf, dat Bonifatius zich bij zijn vermoording met zijn bijbel verdedigde, wat een vast motief wordt bij de afbeelding daarvan.

6 Conclusie

Willibrord en Bonifatius werden gedreven doordat zij zich geroepen voelden tot aan het uiterste van de hun bekende wereld te gaan om het evangelie te verkondigen. Het waren ontwikkelde mannen, die zowel vanuit de Romeinse cultuur als vanuit de Iers-schotse Keltische spiritualiteit konden voelen en denken. Kloosters waren belangrijker dan stedelijke centra. Zij waren nuchter en praktisch genoeg om niet zonder de Frankische steun te willen opereren. maar hun hoogste loyaliteit op aarde lag bij de paus.

Methode van Willibrord en Bonifatius was: Steunen op lokale machthebbers; prediking; ontwijden heidense heilige plaatsen, imponeren met relieken, grote boeken, massabekering, groepsdoop, consolidatie met kloosters.

Enige literatuur

Weiler, A.G., *Willibrords missie. Christendom en cultuur in de zevende en achtste eeuw*, Hilversum 1989. In dit boek de twee belangrijkste bronnen: vertaald door P. Bange: Alcuin, Het leven van aartsbisschop Willibrord. En: Beda Venerabilis, Uit de kerkgeschiedenis van het volk der Angelen.

Jelsma, A., *De blaffende hond. Aspecten uit het leven van Wynfreth Bonifatius*, 's-Gravenhage 1973.

Romain, W.-P., *Bonifatius. Grondlegger van Europa*, Baarn 1991.

Blok, D.P., *De Franken in Nederland*, Bussum 1994.

Moorsel, P.P.V. van, *Willibrord en Bonifatius*, Bussum 1968.

Selderhuis, H., *Handboek Nederlandse kerkgeschiedenis*.